

การวิจัยสังคมศาสตร์*

อุทัย คุลยเกษม

ความนำ

จากข้อเท็จจริงที่ว่านักวิทยาศาสตร์กายภาพ (physical scientist) โดยปกติแล้วจะมีได้เป็นผู้เข้าร่วมในปรากฏการณ์ที่ตนทำการศึกษาค้นคว้า ในขณะที่นักสังคมศาสตร์นั้นมีส่วนร่วมในปรากฏการณ์ที่ตนศึกษาค้นคว้า ทำให้นักวิจัยจำนวนไม่น้อยตั้งคำถามว่า การทำวิจัยทางสังคมศาสตร์นั้นจะสามารถกระทำได้แบบเดียวกับการวิจัยทางวิทยาศาสตร์กายภาพหรือไม่ (ดูข้อโต้แย้งนี้ในข้อเขียนของชยันต์ วรรณะภุติ 2527) แต่ข้อกังขาตั้งกล่าวนี้มิได้มีข้อยุติแต่อย่างใดไม่

ข้อโต้แย้งในเรื่องความแตกต่างระหว่าง การวิจัยด้านวิทยาศาสตร์กายภาพและการวิจัยสังคมศาสตร์นั้นอยู่ที่ระเบียบวิธีวิจัย (methodology) มิใช่อยู่ที่วิธีการ (method) คำว่าวิธีการ (method) นั้นหมายถึง เทคนิคการวิจัยหรือเครื่องมือที่นักวิจัยใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ซึ่งวิธีการ (methods) นี้ในทางวิทยาศาสตร์กายภาพเองก็มีความแตกต่างกันหลายแบบและดูเหมือนว่าจะมีมากกว่าทางสังคมศาสตร์ด้วยซ้ำไป

สำหรับคำว่า ระเบียบวิธีวิจัย (methodology) นั้น หมายถึงปรัชญาของกระบวนการทำวิจัย (philosophy of research process) เฉยๆ ที่เดียว ซึ่งกินความถึงฐานคติ (assumptions) และระบบคุณค่า (values) ที่นำมาใช้ในการทำวิจัยตลอดถึงเกณฑ์หรือแนวคิดที่นักวิจัยนำมาใช้ในการคิดรวมข้อมูลที่เก็บได้เพื่อหาข้อสรุปอีกด้วย เพราะฉะนั้นระเบียบวิธีวิจัยจึงกำหนดขึ้นจากคำถาม (ทางการวิจัย) ที่นักวิจัยต้องการศึกษานั้นเอง

* เอกสารประกอบคำบรรยายในการสัมมนา เรื่อง Alternative Methods ณ วิทยาลัยครู เชียงใหม่ พ.ศ. 2529

กล่าวโดยสรุปก็คือ ระเบียบวิธีวิจัยที่นักวิจัยนำมาใช้นั้นจะต้องเป็นระเบียบวิธีวิจัยที่สามารถตอบคำถามการวิจัยได้อย่างตรงความจริงที่สุดนั่นเอง

คำถามการวิจัย (Research Question)

ในการทำวิจัยด้านสังคมศาสตร์นั้น เราสามารถทำได้เกือบทุกเรื่อง เพราะฉะนั้นคำถามที่มักจะได้ยินกันบ่อย ๆ ว่า “ควรจะทำวิจัยเรื่องอะไรดี” จึงไม่ควรถาม เราอยากรู้เรื่องอะไรก็ทำวิจัยเรื่องนั้น ผมเห็นว่าประเด็นสำคัญอยู่ที่ว่าเราจะตั้งคำถามการวิจัยอย่างไรต่างหากเล่าที่สำคัญ (และดูเหมือนว่านี่คือปัญหาที่แท้จริงของผู้ที่ต้องการทำวิจัย) ทั้งนี้เพราะว่าการตั้งคำถามการวิจัยที่ไม่ถูกต้องชัดเจนนั้น นอกจากจะทำให้ให้นักวิจัยไม่สามารถหาคำตอบที่ต้องการได้แล้ว ยังเป็นเหตุให้การเลือกระเบียบวิธี (methodology) เป็นปัญหาอีกด้วย

ไม่ว่านักวิจัยจะทำการวิจัยในเรื่องอะไร ผมคิดว่าเป้าหมายของนักวิจัยก็คือ ต้องการทำความเข้าใจอย่างถ่องแท้ว่า ปรากฏการณ์ (Phenomenon) ที่ตนศึกษาหรือวิจัยนั้น “เกิดขึ้น” ได้อย่างไรมีเงื่อนไขอะไรบางอย่างที่เกื้อหนุนให้ปรากฏการณ์ดังกล่าวนั้น “เกิดขึ้น” คำว่า “เกิดขึ้น” นี้เป็นเพียงคำกลาง ๆ นำมาใช้เพื่อสื่อความหมายให้เข้าใจเท่านั้น เพราะในความ

เป็นจริงแล้ว ปรากฏการณ์ที่เราต้องการศึกษาวิจัยนั้นอาจจะมีชื่อภาวะ *การเกิดขึ้น* แต่ประการเดียว แต่หมายรวมถึง *ภาวะการดำรงอยู่* *ภาวะการเปลี่ยนแปลง* ตลอดจน*ภาวะการล่มสลาย* ไปของปรากฏการณ์นั้น ๆ และปรากฏการณ์ที่กล่าวถึงนี้ ก็หมายถึงปรากฏการณ์ทางสังคม ปรากฏการณ์ทางเศรษฐกิจ ปรากฏการณ์ทางการเมืองและปรากฏการณ์ด้านอื่น ๆ ที่เกี่ยวกับมนุษย์หรือสังคมมนุษย์

เพราะฉะนั้นคำถามการวิจัยทางด้านสังคมศาสตร์จึงต้องตั้งในทำนองว่า “เพราะเหตุใดปรากฏการณ์ ก. จึง “เกิดขึ้น” หรือ “ปรากฏการณ์ ก. “เกิดขึ้น” ภายใต้เงื่อนไขอะไรบางอย่าง” หรือ “มีเงื่อนไขอะไรบางอย่างที่เกื้อหนุนให้ปรากฏการณ์ ก. “เกิดขึ้น” ”

เมื่อเป็นเช่นนี้ภาระของนักวิจัยก็คือ ต้องหาทางที่จะค้นให้พบ “สาเหตุ” หรือ “เงื่อนไข” ที่ทำให้ปรากฏการณ์ ก. “เกิดขึ้น”

ถึงจุดนี้แหละที่ประเด็นเรื่องระเบียบวิธี (methodology) จะเข้ามาให้เราพิจารณาเราจะต้องเลือกระเบียบวิธี (methodology) และวิธีการ (method) ที่จะช่วยให้เราค้นพบสิ่งที่เราต้องการได้ดีที่สุด ตรงที่สุด คำถามก็มีว่าเราจะรู้ได้อย่างไรว่า ระเบียบวิธี (methodology)

และวิธีการ (method) ที่ดีที่สุด หมายถึง ระเบียบวิธีและวิธีการที่จะช่วยตอบคำถามการวิจัยของเราได้ดีที่สุด ความยากอยู่ตรงนี้เอง เพราะระเบียบวิธีนั้นมีมากกว่าหนึ่งระเบียบวิธี พยายาม ๆ ก็คือ มีทางเลือกมากกว่าหนึ่งทางนั่นเอง (alternative methodologies) และนี่คือที่มาของระเบียบวิธีวิจัยแบบหลากหลาย ทั้งที่เป็นแบบเชิงปริมาณ (Quantitative) และเชิงคุณภาพ (Qualitative)

เพราะฉะนั้นเราจึงไม่ควรเสียเวลาและพลังงานในการโต้แย้งกันว่าระเบียบวิธีวิจัยแบบเชิงปริมาณ (Quantitative) ดีกว่าระเบียบวิธีวิจัยแบบเชิงคุณภาพ (Qualitative) หรือระเบียบวิธีวิจัยแบบเชิงคุณภาพ (Qualitative) ดีกว่าระเบียบวิธีแบบเชิงปริมาณ (Quantitative)

เลือกระเบียบวิธีแบบใดก็ได้ ขอแต่เพียงว่าเป็นระเบียบวิธีที่สามารถจะตอบคำถาม การวิจัยได้ตรงและถูกต้องที่สุด เป็นดีที่สุด

การ “เกิดขึ้น” ของปรากฏการณ์ทางสังคม (Social phenomena)

การ “เกิดขึ้น” ของปรากฏการณ์ต่าง ๆ ในสังคมย่อมมีสาเหตุหรือเงื่อนไขที่แตกต่างกัน และสาเหตุหรือเงื่อนไขที่เกื้อหนุนให้ปรากฏ

การณ์แต่ละปรากฏการณ์ “เกิดขึ้น” นั้น ก็มีได้มากกว่าหนึ่งสาเหตุ หรือหนึ่งเงื่อนไข และในบรรดาสาเหตุหรือเงื่อนไขต่าง ๆ ที่ช่วยกันเกื้อหนุนให้ปรากฏการณ์นั้น ๆ “เกิดขึ้น” ก็มิได้มีความสำคัญเท่าเทียมกัน เงื่อนไขหรือสาเหตุบางอย่างมีความสำคัญต่อการ “เกิดขึ้น” ของปรากฏการณ์นั้น ๆ มากกว่าเงื่อนไขหรือสาเหตุอื่น ๆ อย่าง แต่ทว่าเมื่อเงื่อนไขหรือสาเหตุทั้งหมดรวมกันแล้วจึงทำให้ปรากฏการณ์นั้น “เกิดขึ้น”

การอธิบายถึงภาวะการ “เกิดขึ้น” ของปรากฏการณ์ทางสังคมที่ตรงและชัดเจนที่สุด ก็คือ การอธิบายด้วยหลักอิทธิปัจจัยตา (อิทธิปัจจัย แปลว่า อิทธิปัจจัย แปลว่า เป็นปัจจัยให้เกิด) ซึ่งมีความหมายว่า “นี่เป็นปัจจัยของนี่” หรือพูดให้ฟังง่ายเข้าก็คือว่า ธรรมชาติของสิ่งทั้งหลายจะเป็นกระแสแห่งปัจจัยหนุนเนื่องกันเกิด เช่นนี้ ไม่มีอะไรในโลกนี้ที่อยู่โดด ๆ โดยไม่เกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กับสิ่งอื่น หรือพูดอีกอย่างหนึ่งก็คือ การ “เกิดขึ้น” ของสิ่งใดหรือปรากฏการณ์ใดก็ตามย่อมมีเหตุ และมีปัจจัยหนุนเนื่อง

เพราะฉะนั้นสิ่งที่นักวิจัยจะต้องกระทำ ก็คือ พยายามค้นหาสาเหตุและปัจจัยหนุนเนื่องที่ทำให้เกิดปรากฏการณ์ที่ตนศึกษาวิจัย

ลักษณะที่สำคัญอีกประการหนึ่งของเงื่อนไขหรือปัจจัยที่เกื้อหนุนให้ปรากฏการณ์อย่างหนึ่ง “เกิดขึ้น” ก็คือว่า ในบรรดาเงื่อนไขหรือปัจจัยทั้งหลายเหล่านั้นนอกจากจะมีความสำคัญไม่เท่าเทียมกันแล้ว เงื่อนไขหรือปัจจัยบางอย่างอาจเป็นเงื่อนไขที่เป็นสากล (Universal) กล่าวคือ เป็นเงื่อนไขที่สามารถพบได้ในการ “เกิดขึ้น” ของปรากฏการณ์ชนิดเดียวกันในท้องที่และเวลาที่ต่างกัน และเงื่อนไขหรือปัจจัยบางอย่าง เป็นเงื่อนไขเฉพาะ (Unique) กล่าวคือ เป็นเงื่อนไขที่เกื้อหนุนให้เกิดปรากฏการณ์นั้น ๆ ในบางท้องที่หรือบางเวลาเท่านั้น

กล่าวโดยสรุปก็คือ ในบรรดาเงื่อนไขหรือปัจจัยที่เกื้อหนุนให้เกิดปรากฏการณ์ทางสังคมนั้น สามารถแบ่งออกได้เป็นสองระดับคือ

1. เงื่อนไขที่จำเป็น (Necessary Conditions) ซึ่งถ้าขาดเงื่อนไขดังกล่าวนี้แล้วปรากฏการณ์ดังกล่าวนี้อาจจะไม่ “เกิดขึ้น” ก็ได้

2. เงื่อนไขที่พอเพียง (Sufficient Conditions) หมายถึง เงื่อนไขที่เป็นแรงผลักดันที่สำคัญที่ทำให้ปรากฏการณ์นั้น ๆ “เกิดขึ้น” แต่เงื่อนไขนี้ก็ต้องอาศัยเงื่อนไขที่จำเป็นเป็นพื้นฐานประกอบด้วย

เงื่อนไขหรือปัจจัยทั้ง 2 ประเภทนี้ยังสามารถแยกย่อยออกไปได้อีกว่า ในแต่ละประเภทนั้น ยังมีลักษณะที่เป็นสากล (Universal) กับลักษณะที่เป็นการเฉพาะ (Unique) หมายความว่า เงื่อนไขที่เป็นเงื่อนไขที่จำเป็น และเงื่อนไขที่พอเพียงนั้น ก็มีทั้งที่เป็นแบบสากลและแบบเฉพาะพื้นที่เฉพาะเวลาเช่นกัน

ด้วยเหตุนี้นักวิจัยสังคมศาสตร์จึงต้องค้นหาเงื่อนไขทั้งสองประเภทนี้ ในทั้งสองลักษณะให้พบ จึงจะทำให้เข้าใจอย่างถ่องแท้ว่า ปรากฏการณ์ที่เราศึกษาวิจัยนั้น “เกิดขึ้น” ได้อย่างไร

ลักษณะธรรมชาติของปรากฏการณ์ทางสังคม

ปรากฏการณ์ทางสังคมนั้นมีได้อยู่ในลักษณะสถิตนิ่ง (Static) แต่มีความเคลื่อนไหว (dynamic) อยู่ตลอดเวลา พุทธภาษารธรรมก็ถือว่า “สรรพสิ่งทั้งหลายล้วนเปลี่ยนแปลง” (อนิจจัง) แต่การเปลี่ยนแปลงจะมีมากหรือน้อยก็ย่อมขึ้นอยู่กับเหตุและปัจจัย ดังที่ได้กล่าวมาแล้วนั่นเอง

เมื่อธรรมชาติของปรากฏการณ์ทางสังคมมีลักษณะดังกล่าวนี้ย่อมประจักษ์ชัดอยู่เองว่า การทำความเข้าใจ (ด้วยการศึกษาวิจัย) ปรากฏการณ์ทางสังคม เราจะต้องเลือกระเบียบวิธี (methodology) และวิธีการ (method)

ที่ต่างจากการทำความเข้าใจปรากฏการณ์ ที่อยู่
ในลักษณะสถิตนิ่ง (Static) เช่น วิธีการทดลอง
ในห้องทดลอง เป็นต้น

นอกจากนี้ความแตกต่างในฐานคติ (as-
sumption) เกี่ยวกับการ “เกิดขึ้น” ของปรากฏ-
การณ์ที่มีมนุษย์เกี่ยวข้องหรือการ “เกิดขึ้น”
ของพฤติกรรมของมนุษย์ ซึ่งเป็นส่วน “หนึ่ง”
ของระเบียบวิธี (methodology) ก็จะทำให้
การเลือกใช้วิธีการ (method) ในการศึกษา
วิจัยแตกต่างกันด้วย เช่น นักวิจัย (สังคม-
ศาสตร์) ที่มีฐานคติ (assumption) ว่า ปรากฏ-
การณ์ที่เกิดขึ้นซึ่งถือว่าเป็น reality นั้น มีเพียง
มิติเดียวคือ Objective reality (หมายถึงความ
เป็นจริง ที่สามารถสัมผัสได้ หรือสามารถวัด
ชั่ง ตวงได้) วิธีการที่จะนำมาใช้ในการศึกษา
ก็ย่อมจะแตกต่างกับผู้ที่เชื่อว่า reality (หรือ
ปรากฏการณ์) มีทั้งที่เป็น objective และที่เป็น
Subjective มิติที่เป็นอัตวิสัย (Subjective
dimension ของ reality) นี้หมายถึง สิ่งที่ผู้
แสดงพฤติกรรมหรือผู้กระทำในปรากฏการณ์
นั้นเท่านั้นที่เข้าใจได้ดี เพราะตัวผู้กระทำหรือ
ผู้แสดงพฤติกรรมได้ถูกหล่อหลอมจากสภาพ
แวดล้อมที่ตัวเขาดำรงอยู่ ทั้งที่เป็นอดีตและ
ปัจจุบัน เพราะฉะนั้นการที่นักวิจัยจะสามารถ
ทำความเข้าใจถึงเงื่อนไขหรือสาเหตุที่ก่อเหตุ

ให้เกิดปรากฏการณ์ (หรือพฤติกรรม) นั้น ๆ
ขึ้น ก็จำเป็นที่จะต้องใช้วิธีการ (method) ที่
ต่างจากนักวิจัยกลุ่มแรกซึ่งเชื่อว่า reality มี
เพียงมิติเดียวคือ Objective reality

ในทางสังคมศาสตร์นั้นในปัจจุบันได้มี
การยอมรับกันค่อนข้างกว้างขวางขึ้นว่า ปรากฏ-
การณ์ทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมของ
มนุษย์นั้น มีทั้งสองมิติคือ มิติที่เป็นภาวะวิสัย
(Objective) และมิติที่เป็นอัตวิสัย (Sub-
jective) เพราะฉะนั้นระเบียบวิธีและวิธีการที่
จะนำมาใช้ในการวิจัยสังคมศาสตร์จึงมีลักษณะ
หลากหลายดังกล่าวแล้ว

เป้าประสงค์ของการทำการศึกษาวิจัย

จุดประสงค์ของการทำวิจัยของนักวิจัย ก็
มีส่วนกำหนดเหมือนกันว่าระเบียบวิธีวิจัย และ
วิธีการ (method) ใดที่จะถูกนำมาใช้

ถ้าจุดประสงค์ของการทำวิจัยเป็นไปเพื่อ
ต้องการแสวงหากฎเกณฑ์ (laws) ของการเกิด
ขึ้นของปรากฏการณ์หรือพฤติกรรมที่เราศึกษา
เช่น ต้องการที่จะรู้ถึงขนาดของความสัมพันธ์
ระหว่างตัวแปร เพื่อว่าจะได้สามารถทำนายถึง
การเกิดขึ้นของปรากฏการณ์ได้ในอนาคต และ
มุ่งหวังว่าจะได้พบกฎเกณฑ์ที่สามารถนำไปทำ-
นายปรากฏการณ์อย่างเดียวกัน โดยไม่จำกัดทั้ง

เวลาและสถานที่ การเลือกใช้ระเบียบวิธีการวิจัยก็ย่อมไม่เหมือนกับการวิจัยที่มุ่งทำความเข้าใจ ถึงความสลับซับซ้อนของปรากฏการณ์หรือพฤติกรรมในช่วงเวลาหนึ่งและในสถานที่หนึ่งๆ โดยไม่หวังจะค้นหากฎเกณฑ์สากล (เพราะไม่คิดว่าปรากฏการณ์ทางสังคมและพฤติกรรมของมนุษย์นั้น มีกฎเกณฑ์ตายตัวเหมือนสาขาวิทยาศาสตร์)

ในทางสังคมศาสตร์นั้น ผมคิดว่าจุดประสงค์ ของการวิจัยอยู่ที่การทำความเข้าใจในปรากฏการณ์และพฤติกรรมในลักษณะที่เรียกในภาษาเยอรมันว่า Verstehen หรือตรงกับภาษาอังกฤษว่า Interpretive understanding

ความหมายของคำว่า Verstehen นั้นยากที่จะพูดให้ชัดเจนได้แต่คิดว่าหมายถึงความพยายามที่จะทำให้เข้าใจถึงความหมายที่ผู้อื่นได้ให้แก่สถานการณ์ต่าง ๆ ที่เขาเหล่านั้นเกี่ยวข้องผ่านทางความรู้สึกจากภาษาและรูปแบบอื่น ๆ ในการสื่อสารของพวกเขา

ซึ่งโดยนัยก็หมายความว่า เรา (นักวิจัย) จะเข้าใจถึงปรากฏการณ์หรือพฤติกรรมของกลุ่มคนที่เราศึกษาวิจัยได้ก็ด้วยวิธีการที่เราจะต้อง “เอาใจเขาใส่ใจเรา” และโดยวิธีนี้เองทำให้วิธีการศึกษาวิจัยของสาขาสังคมศาสตร์แตกต่างไปจากวิธีการของสาขาวิทยาศาสตร์ เพราะเราถือ

ว่า สิ่งที่เรากำลังศึกษาวิจัยนั้นมิได้แยกออกจากกันอย่างเด็ดขาดจากกระบวนการการทำวิจัยของเรา

ธรรมชาติของการแสดงออกทางพฤติกรรมของมนุษย์

นักสังคมศาสตร์ โดยเฉพาะนักสังคมวิทยา และนักมานุษยวิทยามีความเชื่อในแนวคิดที่ว่า การแสดงออกทางพฤติกรรมของมนุษย์ (ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ทางสังคม) ในลักษณะใด ๆ ก็ตาม *ส่วนหนึ่ง* ได้ผ่านการคิดหรือพิจารณาอย่างมีเหตุผลของผู้แสดงพฤติกรรมมาแล้ว แต่เหตุผลของผู้แสดงพฤติกรรมอย่างเดียวกันอาจจะเหมือนหรือแตกต่างกันก็ได้ และ “เหตุผล” ของแต่ละคนก็ยังคงถูกกำหนดโดยบริบทของประวัติศาสตร์ (Historical Context) ของตนอีกด้วย แต่ที่มีลักษณะตรงกันในทุกกรณีคือ พฤติกรรมที่บุคคลนั้นแสดงออกจะต้องมีความหมาย (Meaningful) กับตัวเขาเอง และความหมาย (Meaning) ของแต่ละคน ก็อาจจะเหมือนหรือต่างกันก็ได้

กล่าวอย่างง่าย ๆ ก็คือว่า สิ่งที่ นาย ก. แสดงออก (ไม่ว่าจะอยู่ในรูปแบบใด) มาให้สังเกตได้นั้น *ส่วนหนึ่ง* นาย ก. จะต้องเห็นแล้วว่ามันมีความหมายหรือคุณค่าสำหรับตัวเขา และสิ่งที่นาย ก. มองเห็น (perceive) ว่ามี

ความหมายหรือมีคุณค่าสำหรับตัวเขา¹เอง ที่เราเรียกว่าเป็นมิติค่านอัตวิสัย (Subjective dimension) ของปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น

และส่วนนี้เองที่จะช่วยอธิบายให้เรา²รู้ว่าอะไรคือเงื่อนไขที่ทำให้ นาย ก. แสดงพฤติกรรมดังกล่าวออกมา นอกเหนือจากเงื่อนไขอื่น ๆ ที่สัมผัสได้ ชั่ง ตวง ได้ (Objective dimension) แต่การที่นักวิจัยจะสามารถค้นพบเงื่อนไขที่เป็น Subjective dimension นั้น เป็นสิ่งที่กระทำได้ไม่ถนัดนักทั้งนี้เพราะผู้แสดงพฤติกรรมอาจจะไม่ต้องการเปิดเผยให้ผู้³อื่นรู้ว่า “เหตุผล” ที่ตนใช้ในการแสดงพฤติกรรมอย่างนั้นคืออะไร

ในเรื่องนี้นักสังคมวิทยาชาวอเมริกันชื่อ Erving Goffman ได้กล่าวเป็นอุปมาอุปไมยไว้ว่าธรรมชาติของมนุษย์เราโดยทั่วไปนั้น มีลักษณะคล้ายกับบ้านเรือน กล่าวคือ บ้านเรือนโดยทั่วไปนั้น สามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ส่วนคือ ส่วนที่ใช้รับแขกซึ่งเรียกว่าเป็น Front Region กับส่วนที่เป็นส่วนตัวไม่ต้องการให้บุคคลภายนอกเข้าไปเห็นหรือรับรู้ ซึ่ง Goffman เรียกว่าเป็น Back Region เช่น ห้องนอนหรือห้องครัว เป็นต้น

ในขณะที่เดียวกันเจ้าของบ้านโดยปกติมักจะไม่ค่อยยอมให้แขกที่มาเยือนเข้าไปเห็นหรือรับรู้ถึงสภาพในห้องนอนและห้องครัวของ

ตน เพราะในส่วนนั้นอาจจะมีลักษณะไม่เรียบร้อยสะอาด สวยงามเท่ากับห้องรับแขกของบ้าน กล่าวอีกอย่างหนึ่งก็คือว่า เจ้าของบ้านไม่ต้องการให้แขกเกิดภาพพจน์ (Image) ที่ไม่ดีกับตน อย่างไรก็ตามในกรณีที่มีผู้มาเยี่ยมเป็นบุคคลที่ชอบพอสนิทสนมรักใคร่กันกับเจ้าของบ้าน การพยายามปกปิดส่วนที่ไม่เรียบร้อยไม่สะอาด ไม่สวยงามของบ้านก็ไม่มี พุดง่าย ๆ ว่าเจ้าของบ้านยอมให้ผู้⁴ที่ตนสนิทสนมไว้ใจเข้าไปถึง Back Region ได้นั่นเอง

Goffman กล่าวว่าขอ⁵ให้สังเกตดูห้องรับแขกของบ้านโดยทั่วไปเถิด มักจะตกแต่งอย่างดีเป็นระเบียบ สวยงาม สะอาดสะอาด มีเครื่องประดับประดาหลายอย่าง และนี่เป็นส่วนที่เจ้าของบ้านต้องการให้แขกได้เห็นและรับรู้ เพื่อจะได้เกิดภาพพจน์ (Image) ที่ดีต่อเจ้าของบ้าน และการที่เจ้าของบ้านกระทำเช่นนี้ก็เพราะเจ้าของบ้านเห็นว่า “การเกิดภาพพจน์ที่ดีนั้น มีความหมายและมีคุณค่ากับตน”

มนุษย์ก็มีลักษณะเดียวกัน คือ มีทั้งส่วนที่ต้องการนำเสนอต่อสาธารณะอย่างเปิดเผย (Front Region) และส่วนที่ต้องการปกปิด (Back Region)

เพราะฉะนั้นถ้านักวิจัยใช้วิธีการในการหาข้อมูลเพื่อนำมาอธิบายปรากฏการณ์หรือ

พฤติกรรมบางอย่างด้วยวิธีสอบถาม (ไม่ว่าจะถามปากเปล่าหรือให้กรอกแบบสอบถาม) ก็อาจจะได้แต่ข้อมูลที่ผู้ตอบต้องการนำเสนอ (Front Region) เท่านั้น แต่อาจไม่ได้ข้อมูลที่เป็นความจริง (Back Region)

ถ้าเรายอมรับแนวคิดของ Goffman วิธีการที่เราจะนำมาใช้เพื่อการแสวงหาข้อมูลเพื่อทำความเข้าใจปรากฏการณ์ที่เราศึกษา ก็จำเป็นต้องเป็นวิธีการที่แยบคายและละเอียดอ่อนและจะต้องใช้เวลามากพอสมควรอีกด้วย

วิธีการในการหาข้อมูล

ในการหาข้อมูลเพื่อการวิจัยทางสังคมศาสตร์นั้น มีวิธีการที่นิยมใช้กันอยู่หลัก ๆ ดังนี้

1. การใช้แบบสอบถาม ซึ่งจะให้ผู้ให้ข้อมูลกรอกเองหรือผู้วิจัยช่วยกรอกก็ได้ วิธีการส่วนมากจะใช้เก็บข้อมูลที่เป็นสิ่งที่สัมผัสได้ ชั่ง ตวง วัด หรือนับได้ ไม่มีความซับซ้อนมากนัก

2. การสัมภาษณ์ ซึ่งมีทั้งการสัมภาษณ์อย่างเป็นทางการและการสัมภาษณ์ (ซักถาม) อย่างไม่เป็นทางการ และในการสัมภาษณ์ปกติใช้การสังเกตอากัปกริยา ท่าทางของผู้ให้ข้อมูลด้วย เพื่อจะประกอบว่าข้อมูลที่ได้รับเชื่อถือได้มากน้อยเพียงใด

3. การสังเกต ซึ่งมีทั้งการเข้าไปสังเกตอย่างมีส่วนร่วมใกล้ชิดกับกลุ่มคนที่เราศึกษา และเป็นการสังเกตแบบห่าง ๆ แต่ทั้งสองแบบนี้ ก็เชื่อว่าจะไม่มีการพุดจา ซักถามด้วยการสังเกตก็ต้องอาศัยการซักถามประกอบด้วยเช่นกัน จึงได้ข้อมูลสมบูรณ์ขึ้น

4. การศึกษาเอกสารซึ่งอาจจะเป็นตำราหรือข้อเขียน หรือบันทึกส่วนตัว ก็ได้ทั้งสิ้น ขอแต่ให้เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับประเด็นที่เรากำลังศึกษาเป็นใช้ได้ อย่างไรก็ตามแล้ว ข้อมูลที่ต้องการจากเอกสารมักจะเป็นข้อมูลในอดีตหรือในประวัติศาสตร์ ซึ่งอาจจะหาไม่ได้จากการสัมภาษณ์หรือสอบถามแหล่งข้อมูลอื่นๆ

วิธีการเหล่านี้ยังมีรายละเอียดปลีกย่อยและกลเม็ดเด็ดพรายอีกมาก ซึ่งผมจะไม่ขอพูดในที่นี้ คิดว่าคงจะหาอ่านจากข้อเขียนของผู้อื่นได้ เช่น เทคนิคการสัมภาษณ์ เทคนิคการสังเกต เป็นต้น

คุณสมบัติที่พึงประสงค์ของนักวิจัยสังคมศาสตร์

นอกเหนือจากคุณสมบัติพื้นฐานทั่วไปของผู้ทำวิจัย เช่น ต้องเป็นผู้ที่มีความใฝ่รู้ มีความรักในการทำวิจัย หรืออะไรทำนองนี้แล้ว ผมคิดว่าผู้ที่จะเป็นนักวิจัยทางด้านสังคมศาสตร์ โดยเฉพาะทางด้านสังคมวิทยา มานุษยวิทยา รัฐศาสตร์ หรือแม้แต่ทางการศึกษา จะต้องมีความรู้เพิ่มเติมจากนักวิจัยทางวิทยาศาสตร์

ธรรมชาติ ทั้งนี้เพื่อให้สอดคล้องกับวิธีการที่นักวิจัยจะต้องนำมาใช้ในการเก็บข้อมูล ผมคิดว่านักวิจัย ที่จะสามารถหาข้อมูลที่เป็น Subjective dimension ของปรากฏการณ์ได้ดีนั้นจะต้องมีคุณสมบัติดังต่อไปนี้

1. เป็นผู้ที่มีความ Sensitivity ก่อนข้างมาก กล่าวคือ เป็นผู้ที่มีความไวต่อการสังเกตหรือการจับประเด็นต่าง ๆ ไม่ว่าจะในการสัมภาษณ์หรือการสังเกตก็ตาม เพราะถ้าขาดคุณสมบัติข้อนี้ อาจจะทำให้ข้อมูลหลายอย่างหลุดหายไป

2. ต้องเป็นผู้ที่ชอบซักไซ้ และรู้จักวิธีซักไซ้ที่ไม่ทำให้ข้อมูล "หลอกลวง" ได้ง่ายนัก ผู้ที่ไม่ชอบพูด ไม่ชอบซัก เอาแต่ยิ้มหรือพยักหน้า คงจะทำวิจัยประเภทนี้ลำบาก แต่ในขณะที่เดียวกันก็ใครจะบอกว่า ผู้ที่พูดมาก หรือแย้งคนอื่นพูดตลอดเวลาก็มิใช่เป็นคุณสมบัติที่ดีเช่นกัน

3. ต้องเป็นผู้ที่ชอบเขียน เพราะการแสวงหาข้อมูลจากการสังเกต หรือการสัมภาษณ์ โดยไม่เป็นทางการนั้น หากไม่มีการบันทึกไว้ทันทีที่และอย่างละเอียดแล้ว ข้อมูลที่ได้มาจะถูกลืมหมดเมื่อเวลาผ่านไปนาน ๆ ผู้ที่คิดว่าไม่ชอบขีดเขียน จึงไม่ควรทำวิจัยประเภทนี้

4. ต้องเป็นผู้ที่ปรับตัวได้ดีในทุกสถานการณ์ สามารถสร้างความสนิทสนมไว้ใจให้เกิดขึ้นจากกลุ่มคนที่เข้าไปศึกษา เพราะมีฉะนั้นแล้วจะไม่มีใครให้ข้อมูล หรือถ้าได้ข้อมูลมากก็

คงเชื่อถือได้น้อย ในกรณีที่ไม่ได้รับความไว้วางใจ

5. ต้องเป็นผู้ที่มีความรู้ความเข้าใจแนวคิดทางทฤษฎีทางสังคมศาสตร์อย่างกว้างขวาง กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ต้องเป็นผู้ที่มีโลกทัศน์กว้าง ทั้งนี้เพราะดังที่ได้กล่าวแล้วในตอนต้นว่าจุดประสงค์ของการทำวิจัยทางสังคมศาสตร์นั้น คือ Interpretive Understanding ในปรากฏการณ์ที่เราทำการศึกษาวิจัย

หากนักวิจัยขาดความรู้ ความเข้าใจในพื้นฐานทางทฤษฎีอย่างกว้างขวางแล้ว การทำความเข้าใจในปรากฏการณ์ทางสังคมที่ศึกษาในลักษณะดังกล่าวย่อมเกิดขึ้นได้ยาก จะได้ก็เพียงแต่ข้อมูลดิบ ๆ เท่านั้น การวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อหาข้อสรุปเกี่ยวกับเงื่อนไขของการเกิดปรากฏการณ์ก็กระทำได้อย่างจำกัดมาก

ผมคิดว่าคุณสมบัติทั้ง 5 ประการนี้มีความสำคัญมากทีเดียวหากนักวิจัยขาดคุณสมบัติเหล่านี้แล้ว งานวิจัยที่ทำก็ย่อมไม่สมบูรณ์เท่าที่ควร

แม้ว่าคุณสมบัติดังกล่าวเหล่านี้ฟังดูจะยากมากที่ทุกคนจะมีได้ แต่ผมเชื่อว่าคุณสมบัติเหล่านี้สร้างได้ ฝึกฝนได้ เพราะฉะนั้นถ้าเราต้องการจะทำงานวิจัยสังคมศาสตร์ให้ผลงานเป็นที่ยอมรับในวงวิชาการสากล การฝึกฝนหรือเสริมสร้างคุณสมบัติเหล่านี้ก็เป็นสิ่งจำเป็นทีเดียว